

הרב ד"ר מאיר גרוזמן

הבאת ביכורים — הודאה על הארץ

ראשי פרקים

- א. הודאה לה' על הפירות
- ב. הודאה לה' על הארץ

א. הודאה לה' על הפירות

מקובל להסביר את תעודתה ומטרתה של מצות ביכורים כביטוי להכרת הטוב, דהיינו: להביע תודה לה' על היבולים הטובים והמבורכים, שהוא מעניק לעמו, היושב בארצו הטובה ועל אדמתו המבורכת. טעם זה, כאמור, ידוע, מקובל ונפוץ, והוגי הדעות כמו פרשני התורה עמדו על כך בחיבוריהם. כך כותב בעל ספר החינוך במצוה צא:

ונזכור ונדע כי מאתו ברוך הוא יגיעו לנו כל הברכות בעולם, על כן נצטוינו להביא למשרתי ביתו ראשית הפרי המתבשל באילנות ומתוך הזכירה וקבלת מלכותו והודאתנו לפניו, כי הפירות ויתר כל הטובה מאתו יבואו, נהיה ראויים לברכה ויתברכו פירותינו.¹

לאמור: יש להודות לה' על הפירות שנתן ואגב כך לדעת, כי כל הטובה ניתנת ממנו. ובדרך זו הלכו פרשנים רבים, ובהם הרב יצחק אברבנאל, הכותב בדברים כו, א:

כי ה' אלקיך נותן לך ממה שתביא אל תוך ביתך לאכול לשבעה... מאותו פרי עצמו תביא לפניו כיון שהוא נתנו לך... ואחרי שלה' הארץ ומלואה והוא בעל השדה והוא נותן התבואה והפרי גם כן, הנה ראוי היה שתהיה כל התבואה או רובה שלו,

1. והשווה לדבריו במצוה תרו.

כי הוא בעל השדה והוא נתן זרע לזרוע ואנחנו עבדיו וצאן מרעיתו, הוא עשה ולא אנחנו, ולכן היה ראוי שיטול כלו, אבל עם כל זה איננו חפץ כי אם בדבר מועט מהראשון שיבוכר ויהיה לה'.

ואכן, הלכות אחדות מהלכות ביכורים יכולות להצביע כי הן ניזונות מרעיון זה. ההלכה האומרת, כי אין להביא ביכורים "מתמרים שבהרים ולא מפירות שבעמקים ולא מזיתי שמן שאינם מן המובחר" (משנה ביכורים א, ג) אומרת בעצם, כי אין להביא מן הפירות הפחותים והזולים, הגרועים והפגומים. כי כאשר מבקשים להודות לה' על טובו ועל ידו המלאה הפתוחה והגדושה — יש להציג פירות משובחים ומייצגים.²

זו גם אחת משלש סיבות, על שום מה אין להביא ביכורים לאחר חג החנוכה,³ מפני שהפירות שמתבכרים לאחר חנוכה אינם אלא פסולת והתורה אמרה,

2. ההלכה המחייבת להביא פירות משובחים, הביאה את הפרשנים לפרש את המילה "מראשית" במונח "מן המובחר". ראה רבינו בחיי בפירושו לפרשת ביכורים האומר: "כמו 'וראשית שמנים ימשחו' (עמוס ו, ו), וכן כל דבר שהאדם מקדיש ומקריב להקב"ה צריך שיהיה מן המובחר, וכן מצינו בהבל הצדיק שהביא קרבן מן המובחר — מבכורות צאנו ומחלבהן, ועל זה אמר 'מראשית כל פרי האדמה' — מן המובחר שבפרות אדמתו", וראה דברים אלה גם בפירושו של רבינו יוסף בכור שור לפרשת ביכורים. כן ראה משנה ביכורים ג, א, המפרשת את "מראשית" במונח "תאנה שבכרה, אשכול שבכר, רימון שבכר" ולא במונח המשובח. וראה בספרי דברים רצז ב, וירושלמי ביכורים א, ג. כן ראה מנחות פד ע"ב את חלומו של רבי יוחנן.

3. אי הבאת ביכורים לאחר חנוכה נלמדת מהמשנה בביכורים א, ו שקבעה: "מן החג ועד חנוכה מביא ואינו קורא", משמע, כי אין להביא כלל לאחר חנוכה. ראה בכסף משנה הלכות ביכורים ב, ו.

"מראשית"⁴. כי, כאמור, כשבאים להודות על היבולים, יש להציגם נאים, ראויים וטריים.

במשנה (ביכורים ג, ט) נאמר שיש לעטר את הביכורים בפירות נוספים,⁵ כלומר להוסיף לטנא "פירות נאים ומשובחים" (לשון הברטנורא), מסייעת אף היא לרעיון זה, שמביאי הביכורים מתכוונים לשבח את ה' על יבוליו הטובים והיפים, ומן התעודה ההיסטורית המספרת, כי "העשירים מביאים ביכוריהם בקלות של כסף ושל זהב" (משנה שם ח) יש ללמוד, שמעלי הביכורים בקשו לייפות ייפוי נוסף את תשורתם כדי להביע בהבלטה מיוחדת את תודתם לה' על הפירות שניתנו להם. זאת ועוד: אפשר שדעת רבי מאיר, הסבור שאף הלוקח פירות מן השוק חייב להביא ביכורים (בבא בתרא פא ע"א), ניזונת מרעיון זה, ולפיכך כל פרי שמקורו באדמת ארץ ישראל מחייב את בעליו - גם אם הוא לוקח בלבד - להפריש ביכורים ולהעלותם לה'.⁶

ברם, לשיטה זו יש מקום לשאול לטיבה של הקריאה "ארמי אובד אבי", שאותה חייב מביא הביכורים לקרוא. בין אם נאמר שהמילים מתייחסות לאברהם,⁷ ובין אם נאמר - ליעקב,⁸ לא ברור מה מקום למשפט זה ומה מקום לסיפור הבא אחריו - על אודות ירידת בני ישראל למצרים, שהייתם שם, סבלם ויציאתם מבית עבדים זה. כלום לא היה עדיף, שמביא הביכורים

4. זו דעת הראב"ד בהשגתו על הרמב"ם שם. שתי הסיבות הנוספות הן: האחת - דעת הרמב"ם שם "שהביכורים שביכרו אחר חנוכה הן חשובין משנה הבאה", והשניה - דעת הברטנורא בפירושו למשנה שם "דכתיב 'אשר תביא מארצך' - כל זמן שמצויין בארצך, ועד חנוכה הן מצויין".

5. לדעת רבי עקיבא רק משבעת המינים ולדעת רבי שמעון גם מפירות אחרים (משנה, שם).

6. ראה: הרב י"ל בוגץ', הגיון לבי, "הבאת ביכורים וקריאת הפרשה", עמ' קנז-קפה.

7. כדעת הרשב"ם המפרש: "אברהם ארמי היה, אובד וגולה מארץ ארם".

8. כדעת תרגום אונקלוס ויונתן בן עוזיאל וכדעת אבן עזרא האומר, שארמי הוא יעקב "כאילו אמר הכתוב, כאשר היה אבי בארם היה אובד". זו גם דעת הרלב"ג: "אבי היה אובד בארם... שהארמי הוא לבן היה מאבד אבי". כך גם דעת רבינו בחיי המפרש "אובד - עני בלא ממון".

יקרא פסוקים בהם פרטים על עבודת החקלאי בשדה, על איסוף היבולים ועל שביעות רצונו מברכת ה' האם הפסוקים, למשל, "הזורעים בדמעה ברינה יקצורו, הלוך ילך ובכה נושא משך הזרע, בא יבוא ברינה נושא אלומותיו" - אינם תואמים את מעמד הבאת הביכורים יותר מאשר האיזכורים על סיבלם של אבות האומה בארם ושל בני ישראל במצרים?

אף לשיטת הרמב"ם הסבור, שמצות ביכורים היא חלק מקבוצת מצוות וכמו נטע רבעי, תרומה, חלה, ביכורים וראשית הגז) שאפיונן "כל הראשיות לה", ונועדו "להשריש מידת הנדיבות ותמעט התאותנות באכילה וברכישתה" (מורה נבוכים ג, לט), יש מקום לשאול: מה הקשר בין "ארמי אובד אבי" וסיפור בני ישראל במצרים למידת הנדיבות והמעטת התאוה? הרמב"ם עצמו הכיר, ככל הנראה, בקושי זה והציג את דעתו כך:

אבל מקרא ביכורים יש בו גם מידת הענוה, כי הוא שלוקח הסל על כתפיו, ויש בו ההכרה בחסדי ה' ובעמו, שידע האדם כי מן העבודה שיזכור ימי מצוקתו בזמן שירוח לו, וענין זה מודגש בתורה הרבה, וזכרת כי עבד היית וגו', לפי שיש לחוש מן המדות הידועות לכל מי שנתחנך בעושר, כלומר הבעיטה והגאווה והזנחת ההשקפות האמתיות, פן תאכל ושבעת ובתים וגו', ואמר וישמן ישורון ויבעט וגו', ומחמת חשש זה צוה במקרא בכורים בכל שנה לפניו יתעלה ובמקום שכינתו. וכן כבר ידעת הדגשת התורה לזכור תמיד המכות אשר באו על המצרים, למען תזכור את יום צאתך וגו', ואמר ולמען תספר באזני בנך וגו', וראוי הוא דבר זה לכך, מפני שהן ההגדרות המאמתות נכונות הנבואה והגמול והעונש, וכל מצוה המביאה לזכירת אחד מן הניסים או להשרשת אותה השעה כבר נודעה תועלת אותה המצוה.

אף בעל ספר החינוך במצוה תרו הכיר בקושי זה והציע:

ויספרו חסדיו יתברך עלינו ועל כל עם ישראל דרך כלל, ועל כן מתחיל בענין יעקב אבינו שחלצו הא-ל מיד לבן וענין עבודת המצריים בנו והצילנו הוא ברוך הוא מידם.

ובאשר לקשר עם הבאת הפרי הוא אומר:

לפי שהאדם מעורר מחשבותיו ומצייר בלבבו האמת בכח דברי

פיו, על כן בהיטיב אליו השם ברוך הוא ובברכו אותו ואת אדמתו לעשות פירות וזכה להביאם לבית אלוקינו, ראוי לו לעורר לבבו בדברי פיהו ולחשוב כי הכל הגיע אליו מאת אדון העולם.

גם רבינו בחיי בדברים כו, ה סבור, שבעת שמחה יש לזכור את העבר העגום והשפל: "והכוונה במליצת הפרשה הזאת שיתחייב האדם לתת אל לבו בזמן מעלתו ושלותו בזמן הירידה והשפלות שהיה לו, וכן אמר קהלת 'ביום טובה היה בטוב וביום רעה ראה', באורו: ביום טובה ראה ביום רעה, וזה כדי שיתבונן ביתרון שיש לו ואז יודה על זה לשם יתעלה הטוב והמטיב לו".

לדעת פרשנים אלה אכן אין כל קשר בין איזכור "ארמי אובד אבי" וסיפור העבדות במצרים להבאת הביכורים. האיזכור נועד להעלות בימי שמחה את ימי היגון. והמטרה, כמובן, חינוכית: חובה על האדם, לצורך חיזוק האמונה והעמקת מידת הכרת הטוב, להזכיר בעת שמחה את ימי הרעה שחלפו.

ב. הודאה לה' על הארץ

ברם, עיון חוזר בפרשת ביכורים יצביע על הבנה אחרת, נוספת, בתוכנה, במהותה ובמטרתה של מצוה זו. עיון זה יוביל למסקנה כי מטרת הבאת הביכורים איננה רק להודות לה' על הפירות הטובים שנתן לנו, אלא ובעיקר על שנתן לנו ארץ ועל שהביא אותנו אליה. להודות לה' על שאנו נמצאים בתוכה, חיים בה, עובדים את אדמתה ונהנים מפירותיה.

כבר בתחילת הפרשה נאמר פסוק, שאין כדוגמתו אף לא באחת מן המצוות התלויות בארץ. במצוות שמיטה נאמר: "כי תבואו אל הארץ אשר אני נותן לכם" (ויקרא כה, ב). במצוות חלה נאמר: "בבואכם אל הארץ אשר אני מביא אתכם שמה" (במדבר טו, יח). במצוות ערלה נאמר סתם: "כי תבואו אל הארץ" (ויקרא יט, כג). אך במצוות ביכורים נאמר: "כי תבואו אל הארץ אשר ה' אלקיך נותן לך נחלה וירשתה וישבת בה" (דברים כו, א). מודגשת כאן ביאת הארץ, נתינתה לעם ישראל, הנחלתה, הורשתה והישיבה בה. אומנם, בפרשת "המלכת מלך" נאמר משפט דומה: "כי תבואו אל הארץ אשר ה' אלקיך נותן לך וירשתה וישבת בה" (שם יז, יד) — אך חסרה בה

מילה משמעותית אחת: "נחלה", ומכאן, שמטרת מצות הביכורים קשורה קשר אמיץ בירושת הארץ ובקבלתה כנחלה.

המילים "ארץ", "נתינה", "ביאה" ו"שבעת ה'" חוזרות בפרשה זו פעמים אחדות: "אשר תביא מארצך"; "אשר ה' אלקיך נותן לך"; "כי באתי אל הארץ אשר נשבע ה' לאבותינו לתת לנו"; "אשר נתת לי" וכדומה. בכך הן משמשות כמילים מנחות בפרשה ואומרות, כי מצות ביכורים — אף שהיא תלויה בהבאת פירות למקדש, ואף שהיא גורמת, שיתברכו פירות האילן⁹ אין היא מביעה תודה אך ורק על היבולים החקלאיים, אלא גם, ואולי בעיקר, על הארץ הטובה אשר נשבע ה' לאבותינו לתיתה לעמנו.

זאת ועוד: כאשר החקלאי, מביא הביכורים, מתייצב לפני הכהן עם הטנא בידיו, הוא קורא, כידוע, שתי קריאות. בראשונה הוא אומר: "הגדתי היום לה' אלקיך, כי באתי אל הארץ אשר נשבע ה' לאבותינו לתת לנו", ולאחר מכן: "ארמי אובד אבי". אין בקריאה הראשונה כל התייחסות לפירות, ליבולים ולתנובת הארץ, אך יש בה הצהרה, שהוא, מביא הביכורים, בא לארץ המובטחת, שהובטחה לאבות האומה. אם היתה המטרה להודות לה' אך ורק על היבולים, שהשדות הניבו לחקלאי זה, היינו מצפים להכרזה מעין זו: "הגדתי היום לה' אלקיך, כי הבאתי את ראשית פרי האדמה אשר נתתי לי" (כפי שהוא, אומנם, אומר אחר כך בתום מקרא: "ארמי אובד אבי"). הכרזה זו כפי שהיא לפנינו, מדברת בעד עצמה ומצביעה על מטרתה העיקרית של מצות ביכורים.

על פי הדברים הללו, יובנו הלכות אחדות, שתוכנן מעיד על מטרה זו של הבאת ביכורים.

שנינו במשנה בביכורים א, יד: "הגר מביא ואינו קורא, שאינו יכול לומר 'אשר נשבע ה' לאבותינו לתת לנו'", כך גם שנינו (שם): "האפוטרופוס והשליח והעבד והאשה והטומטום והאנדרוגינוס — מביאין ולא קורין שאינן יכולין לומר 'אשר נתת לי ה'", כי אלה שלושת האחרונים, שאינם

9. ראה בתוספתא ראש השנה א, יד: "הבא חיטים וביכורים בעצרת שהוא פרק אילן כדי שיתברכו עליך פירות אילן". וכך גם כתב רבינו בחיי בדברים כו, ב: "כי בזכות המצוה הזאת היו הפירות מתרבין ומזונות העולם מתברכים".

זכרים ודאים — לא קיבלו חלק בארץ,¹⁰ ומכאן אתה למד, שהביכורים באים להודות לה' על הארץ שנתנה לנו.¹¹

כך ניתן להסביר את דעת חכמים הסבורים, שיש להביא ביכורים גם מעבר לירדן (משנה שם, א, י). "שכיוון שנתנה הקב"ה לישראל קרינן ביה 'פרי האדמה אשר נתת לי'" (ברטנורא),¹² ומכאן שאין להביא ביכורים מפירות חוץ לארץ, שהרי כך נאמר במשנה כלים א, ו: "עשר קדושות הן, ארץ ישראל מקודשת מכל הארצות, ומהי קדושתה, שמביאין ממנה העומר והביכורים ושתי הלחם, מה שאין מביאין כן מכל הארצות", והסיבה כנ"ל: "אשר תביא מארצך".¹³

10. אך הבעל יכול להביא מבכורי אשתו, אם היתה לה קרקע משלה, שהרי נאמר "אשר נתן לך ה' אלקיך ולביתך". ובאשר לשלושת הראשונים: "האפוטרופוס, השליח והעבד, שאינם רשאים לקרוא מקרא ביכורים — משום "שמביאין ביכורים בשביל אחרים ואינם יכולים לומר 'אשר נתת לי'" (חינוך, מצוה תרו).

11. כך כתב הרמב"ן בדברים כו, ג: "הגדתי היום בפרי הזה שהבאתי, הגדתי והודיתי לה' אלוקיך שהביאני לארץ אשר נשבע לאבותינו לתת לנו והנה ה' מקים את דבריו ואני מודה ומשבח לשמו. ובהרחבה ראה את פירוש המלבי"ם לדברים כו, ג: "שעל החסד הגדול שעשה ה' לכלל האומה, והחסד הפרטי שעשה להמביא אשר נתן לו נחלה — אדמת זבת חלב ודבש, מביא דורון לבית ה' מעט פרי אדמה... לומר, כי ענין הבאת הביכורים הוא לפרסם שנתן ה' להם את הארץ במתנה משמרו את השבועה שנשבע להאבות, והביכורים הוא לעדות שהארץ היא לה' והוא נתן להם בתורת אריסות, ולכן יביא הביכורים לבית ה' כחוק האריסים — להביא לבעל השדה מראשית תבואתה".

12. וראה בספרי, דברים כו, ג, את דעתו של רבי שמעון, הסבור שאין להביא מעבר לירדן "שנטלתו מעצמך", כלומר: שנטלו מעצמם, וכך גם דעתו של רבי יוסי הגלילי, שם כו, ט, אך מן הטעם שאינה ארץ זבת חלב ודבש.

13. זו דעת הברטנורא, אולם הרמב"ם בהלכות ביכורים ב, א מסתמך על פסוק אחר: "ראשית בכורי אדמתך". ועיין בחולין קלו ע"א, שם מוסקת הלכה זו מן הפסוק: "בכורי כל אשר בארצם".

כך ניתן להבין הבנת יתר את ההלכה האומרת במשנה גיטין ד, ט: "המוכר את שדהו לעובד כוכבים לוקח ומביא ממנו ביכורים מפני תיקון העולם".¹⁴ לדעת רש"י בפירושו למשנה בגיטין מז ע"א, חייב המוכר מדי שנה לקנות מן הנוכרי "ביכורי פירותיה בדמים יקרים ומביאם לירושלים", והסיבה: "מפני תיקון העולם", כלומר: "שלא יהא רגיל למכור קרקע לנוכרי וגם אם מכר יטריח לחזור אחריה ולפדות", (לשון רש"י שם). דברים אלה עולים בקנה אחד עם ההצעה לראות בהבאת ביכורים ביטוי תודה על שה' נתן לנו ארץ, שאם לא כן, מדוע מטילים על המוכר להביא ביכורים מן השדה המכור לנוכרי ולא מחייבים אותו, למשל, להפריש ממנו תרומות ומעשרות?¹⁵

כך ניתן גם לדייק בגזירה המכונה "על ביכוריהם", שהיא אחת מתוך י"ח גזירות שגזרו "בו ביום".¹⁶ גזירה זו אומרת, שנוכרים לא יביאו ביכורים למקדש, ואם הביאו לא יקבלו מהם. אמנם, קרבן העדה בירושלמי שבת א, ד מפרש, שהגזירה מופנית כלפי ישראל המוכר את אדמתו לנוכרי, והיא מחייבת אותו להמשיך ולהביא ממנה ביכורים כפי שנהג בעבר.¹⁷ אולם גם אם נפרש כפשוטם של דברים, שחכמים גזרו על הנוכרים שלא יביאו ביכורים כלל, יובן הדבר היטב לאור ההצעה דלעיל, שכן ארץ ישראל ניתנה לישראל בלבד וביכורים מובאים להודות על כך. מה לו לנוכרי, שלא קיבל ארץ זו ואף לא חלק ממנה, להביא ממנה ביכורים? כלום יכול הוא להודות לשמים על ארץ שלא נתנה לו?

כך ניתן גם להפנות מבט להלכה העוסקת בהבאת ביכורים בשנת השמיטה. בספרות ההלכה בכלל וברמב"ם ביד החזקה בפרט, אין כל איזכור לנושא זה, אולם רש"י בפירושו לפסוק "ראשית ביכורי אדמתך תביא בית ה'

14. במשנה זו גרסאות אחדות ואין כאן המקום לדון בהן. הציטוט הובא מן הגירסה שבבבלי.

15. ראה על כך בתוספות גיטין, שם, ד"ה לוקח ומביא, וראה שם את ההערה העוסקת בזיהוי האיש — הלוקח, המוכר או כל לוקח.

16. ראה משנה שבת א, ד: "ושמונה עשר דברים גזרו בו ביום", וראה בירושלמי שבת, שם, את רשימת י"ח הגזירות.

17. כדלעיל, וכפי שנשנה במשנה גיטין ד, ט.

הרב ד"ר מאיר גרוזמן

אלקיד" (שמות כג, יט) אומר: "אף השביעית חייבת בביכורים, לכך נאמר כאן ביכורי אדמתך".

המפרשים התחבטו בדברי רש"י אלה, ותרנו אחר מקור לקביעתו זו. וכבר שאל המהר"ל מפראג בגור אריה שם: "דאיך שייך דיהיה השביעית חייב בביכורים, שאיך קורא אני כאן 'ועתה הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה אשר נתת לי', דהא לו לא נתן, ואיך שייך שחייב בביכורים?" לפיכך קבע המהר"ל, שדברי רש"י אלה "בוודאי טעות סופר הוא". גם רבינו אליהו מזרחי (הרא"ם) תמה על דברי רש"י אלה, דחה אותם והצביע על כך שישנן גרסאות ברש"י ללא המילים "אף השביעית חייבת בביכורים".

לעומת רש"י, סבור רבנו מנחם המאירי (בפירושו ליבמות עג ע"א מהד' אלבק, עמ' 273), כי אין להביא ביכורים בשנת השמיטה. וכך הוא כותב: "ונוהגין (הביכורים) בכל שנה ושנה חוץ משנת השמיטה, שאין אדם זורע בה".

בעל תפארת יעקב (בפירושו למשנה ביכורים סוף פרק ב), הוכיח מפירושו של רש"י ליבמות עד ע"א, שרש"י עצמו סובר שאין הבאת ביכורים בשביעית, שכן רש"י אומר שם בד"ה ונוהגין: "תרומה וביכורים (נוהגין) בשאר שני שבוע בכל שנות השמיטה, אבל מעשר שני אין נוהג ב-ג' וב-ו" (בשנה השלישית ובשנה השישית).¹⁸

אולם עינינו להציג את דבריו של רבי חיים בן עטר, אור החיים לדברים כה, ד: "כי לפי ששייר ה' לו (לעצמו) חלק בארץ, והוא שנת השמיטה, דכתיב (ויקרא כה, ד), 'ובשנה השביעית... שבת לה', לזה בא דברו הטוב שאינו

18. וראה את דבריו של החזון איש לערלה, סימן יז סעיף יח, התומך בדעת רש"י. כן ראה את מאמרו של הרב יצחק אייזיק הלוי פרג, "הבאת ביכורים בשנה השביעית", קובץ השמיטה, ירושלים תשס"א, עמ' שנה-שנד, ואת מאמרו של הרב זבולון זקש, "מצות ביכורים – האם נוהגת בשביעית", שם, עמ' שנה-שסה. מקורות נוספים הדנים בנושא זה, ראה אצל הרב ראובן מרגליות, נר למאור, ירושלים תשי"ט, ע' י (לדברים).

מצווה (להביא ביכורים) אלא על זמן הנתונה לך, שהם ו' שנים, אבל שנת השמיטה אין בה הבאת ביכורים לפי שאינם שלו אלא מופקרת לכל".¹⁹

בעקבות ההצעה דלעיל, יובנו דברי בעל "אור החיים" הבנת יתר. אם הבאת הביכורים נועדה בעיקר להודות לה' על ארץ שניתנה לעמו — תבוא שנת השמיטה שנועדה להפקיע למשך שנה אחת את הארץ מיושביה — "כי לי הארץ, כי גרים ותושבים אתם עמדי" — ותפטור את יושביה, מחוסרי ארץ, מהבאת ביכורים. לא כן אם המטרה הבלעדית היתה להודות על פירות שהניבו בשדות הארץ, שכן ישנם פירות בשדה גם בשנת השמיטה, והם נועדו ללקיטה ולאכילה, מדוע, איפוא, לא יובאו ביכורים גם מפירות ההפקר?

ובעיקר ניתן להבין עתה את ההלכה המחייבת להביא ביכורים אך ורק משבעת המינים. כך שנינו במשנה בביכורים א, ג: "אין מביאין ביכורים חוץ משבעת המינים" ומחלוקת היא בין התנאים — רבי שמעון בן ננס ורבי עקיבא — אם ניתן לעטר את הטנא בפירות "חוץ משבעת המינים" (שם ג, ט). חובה זו נלמדת מן המילה "מראשית",²⁰ אך לאור ההצעה דלעיל נקל להסביר הלכה זו. כי הבאת הפירות נועדה, כאמור, להביע תודה על ארץ ישראל הטובה שניתנה לנו, ואין לך ביטוי גדול יותר לכך מהצגת שבעת המינים, שבהם, כידוע, נשתבחה ארץ ישראל.

עתה אנו מגיעים ל"מקרא ביכורים". לאחר שהכהן לוקח את הטנא עם הפרי מידי החקלאי ומניחו לפני מזבח ה', פותח זה בקריאה שניה: "ארמי

19. ראה את תגובתו של רבי יוסף באב"ד, מנחת חינוך מצוה צא לדבריו אלה של בעל אור החיים.

20. ראה ספרי, לדברים כו, ב (פיסקא רצז, ב), הדורש: "מראשית — ולא כל ראשית". כך בירושלמי ביכורים א, ג וכך בחלומו של רבי יוחנן במנחות פד ע"ב. השווה גם לרש"י שם. ברם, מדברי יחזקאל מד, ל: "וראשית כל ביכורי כל", ומדברי נחמיה י, לו: "בכורי כל פרי כל עץ" משמע, לכאורה, שהביכורים אינם מובאים דוקא משבעת המינים, וראה בפירוש ר"א מזרחי על התורה, המצטט פרשנים האומרים בשם ר"ת מאורליינש, שהוא סבור שהמילה "מראשית" מלמדת שיש להביא ביכורים רק ממין אחד.

אובד אבי". תחילה הוא מספר על אברהם הארמי שהיה נודד ("אובד") או (תלוי בפרשנים) על יעקב, שלבן הארמי רצה לאבדו, ולאחר מכן הוא מספר על ירידת יעקב למצרים, על התרבות בני ישראל בה, על הסבל הנורא שעבר עליהם שם עד שה' הוציאם ב"יד חזקה ובזרוע נטויה ובמורא גדול ובאותות ובמופתים", ועל שהביאם אל המקום הזה: "ויתן לנו את הארץ הזאת ארץ זבת חלב ודבש".

מה פשר צירוף שני סיפורים אלה לטקס הגשת הטנא, המכיל פרי ביכורים. אם מטרת הביכורים להודות לה' על היבולים הטובים שהאדמה הניבה, אין מקום לשני סיפורים הסטוריים אלה, אך לאור האמור לעיל, על דבר המטרה הנוספת, ואולי העיקרית של מצוה זו – יש ויש! שני הסיפורים האלה מצביעים על סיבלם של בני ישראל בגולה, על היותם משועבדים ל"מארחיהם" הזרים, על היותם מוכים ומעונים ועל היותם נתונים לסכנת מוות. יעקב סבל בנדודיו, בהיותו אצל לבן, ובני ישראל סבלו בהיותם במצרים. אולם כאן, בארץ ישראל, בהיותנו יושבים על אדמתנו ונהנים מעמל כפינו, אין אנו נתונים עוד למשיסה ולסכנה. עם ישראל מתאים לאדמתו, וזו מאירה לו פנים ומעניקה לו חלב, דבש ויבולים מבורכים. הניגוד – שבין גולה חשוכה ומאיימת לבין ארץ טובה, הנותנת את פירותיה ותנובתה – הוא שמהווה תוכן ונותן ענין לקריאה זו. שני הסיפורים מהווים ביטוי לשלילת הגלות, ואילו הבאת הביכורים נועדה להודות לה' על היותנו בארץ טובה, בארצנו ולא בארץ אחרת.

דומה, כי לאור הסבר זה ייקל להסביר את העובדה, שהטיקסיות בהבאת ביכורים, היתה גדולה, מקיפה וכרוכה בהמולה מצד אחד ובשמחה מצד שני. המשנה בביכורים ג, א-ט, מתארת את תהלוכת הבאת הביכורים, החל בהתכנסותן של העיירות שבמעמד ועד לסיום מקרא ביכורים ויציאה מן המקדש. על תיאורי התהלוכה והשמחה הללו נוספו בתלמוד הירושלמי פרטים נוספים, והם הנותנים מימד נוסף רחב יותר להוויית השמחה: "בדרך היו אומרים 'שמחתי באומרים לי בית ה' נלד'; בירושלים היו אומרים 'עומדות היו רגלנו בשעריך ירושלים'; בהר הבית היו אומרים 'הללוי-ה הללו א-ל בקדשו'; ובעזרה היו אומרים 'כל הנשמה תהלל י-ה הללוי-ה'".

קשה להניח, כי הטקסיות המרשימה הזאת נועדה לפאר מצוה, שמהותה - הודיה לה' על שנתן לחקלאי את שבעת המינים. סביר יותר להניח, שהתודה

היא, כאמור, על שנתן לעם ישראל נחלת ארץ, ועל שזה זכה ונמצא על אדמת ארץ זו. מאחר ומדובר בהוויה כללית של עם על אדמתו, שאינו נאלץ יותר להיות משועבד לעם אחר ולשהות על אדמה זרה, תוך כדי ספיגת עלבונות, עבדות ועינויים — יובן, איפוא, הצורך בהבעת תודה מרשימה, טקסית ורבת רושם, כוללנית ומקיפה.²¹

בגישה זו ניתן לסלק את קושייתו של בעל משנה ראשונה, בפירושו למשנה (בביכורים ג, ב). הוא שואל: "לכאורה היה נראה, שכל הדינים הללו (טכסי ההבאה) יש לנהוג גם כן במביאין מעשר שני לירושלים, דמאי שנא?" והוא מתרץ: "וקצת יש ליישב דביכורים דכתיב בהו שמחה — 'ושמחת בכל הטוב' - שאדם מלקט תבואתו ופירותיו ושמח בהם... לכך סמכו חכמים להביאן בשמחה, אבל מעשר שני ועולי רגלים לא אשכחן בהו שמחה ושמחת הרגלים אינה אלא ברגל ולא בעלייתן". אולם לאור ההצעה דלעיל, הרואה בהבאת ביכורים הבעת תודה על נתינת הארץ לישראל — יש הבדל מהותי ואף תהומי בין ביכורים למעשר שני. כי זה האחרון מובא אמנם לירושלים, אך אין מטרתו להודות הודיה כל שהיא, וודאי שלא על המתנה הגדולה והחשובה הקרויה ארץ. לפיכך אין מקום לתהלוכות המוניות ולטקסי שמחה.

הצעה זו מאפשרת גם להבין את הקשר שבין הבאת ביכורים לאמירת פרק ל בתהילים, שאותו אמרו הלויים בשעה שתהלוכת נושאי הביכורים הגיעה להר הבית ונכנסה לעזרה. כך נאמר במשנה בביכורים ג, ד: "הגיע לעזרה ודברו הלויים בשיר — ארוממך ה' כי דליתני ולא שמחת אויבי לי".²² לכאורה, אין קשר בין פרק תהילים זה הפותח ב"מזמור שיר חנוכת הבית" להבאת ביכורים. וכבר העלה שאלה זו בעל מלאכת שלמה, והשיב: "משום דבכנופיא גדולה נעשו, דלכך תקנו שיהו באין אל עירו של מעמד כדי שיהו מתקבצין שם רבים ודמי לחנוכת הבית". תשובה זו אינה מניחה את הדעת

21. לאור זאת יש להסביר את המילים "אשר נתת לי", שבפסוק "ועתה הנה הבאתי את ראשית פרי האדמה אשר נתת לי", כמוסבות על הארץ "שנתת לי" ולא על הפרי. ראה בפירוש הרשב"ם ובפירוש ר"ע מספורנו על פסוק זה.

22. ראה במלאכת שלמה למשנה זו, המצטט את דעתו של ר"י מסמפונט, האומר כי לפנינו משנה חסרה: "וה'ק הגיע לעזרה ולקח הכהן הטנא מידו ודברו הלויים בשיר".

בשל העובדה, שהמשנה לא מציינת את הפסוק הפותח — "מזמור שיר חנוכת הבית" — אלא את המשכו: "ארוממך ה'". ועוד הרי כל הפרק לא עוסק כלל בחנוכת הבית אלא באדם שכמעט אבד, ירד לשאול, וה' העלה אותו, החייה אותו והפך את מספרו למחול!

נכון, ניתן למצוא קשר בין הפרק למקרא ביכורים, כי בשניהם מדובר על תקופת סבל שאחריה באה הישועה,²³ אך מן הראוי שיהא קשר בין הפרק להבאת הביכורים עצמה, הלא כן?

לאור ההצעה דלעיל, שהבאת ביכורים באה להודות לה' על שנתן לנו ארץ, לאחר שהעם היה בגלות וסבל עוני שפלות ועבדות, יש מקום לשיר את "ארוממך ה'", על כך שלא שימח את האויבים שרצו להורידנו שאולה, אלא להפך: גאלנו מבור גלות ומעומק השאול והחזירנו לחיים ולקיום כאן, בארץ, שניתנה לנו לנחלה.

23. וכך כתב אמנם בעל משנה ראשונה: "ונראה דכלפי שבידוי של הביכורים אומר 'ארמי עובד אבי' וגו', אומר ג"כ שיר זה — 'ולא שמחת אויבי לי', שהציל את אבינו מיד לבן אויבו".